

Forgács Éva

EGY IDŐTLEN FESTMÉNY

FARKAS ISTVÁN: A SZIRAKUZAI BOLOND, 1930

A *Szirakuzai bolond* számomra az egyik legmarkánsabban emblematikus huszadik századi festmény, sok okból. Megelőlegezi Harald Szeemann kurátori koncepcióját, ami 1968-as kiállításának a címe volt: „When attitudes become forms”, amikor attitűdök formává válnak, hiszen tömör vizuális összefoglalása egy világlátásnak, pozíciónak, és az általuk létre hívott reflexióknak – mondhatjuk, a világra vonatkoztatott attitűdnek. Egzisztenciális szorongás, morális rémület, és passzivitásra, kívülállásra kényszerített jelenlét van egyetlen látványba foglalva a *Szirakuzai bolondban*. Realizmus, szürrealizmus, és a kép szilárd fegyelemét szavatoló formai rend szétfejtethetetlenek ebben a képben. A valóságos látvány és az átható erejű, azt megelőzően is létező vízió egy és ugyanaz: ebben a figurában és tájban Farkas István ráismert a valóságban már régen érzékelt mögöttes erőkre, tébolyra, eszetlen és kiszámíthatatlan, vak hatalmakra, amelyek majdnem annyira természetiek, mint emberi eredetűek. A képen látható személy valóságos, Farkas ténylegesen látta Szirakuzában, Szicíliában. Az a benyomásom, hogy a festőt hirtelen érte a felismerés, illetve ráismerés, hogy a látvány – a figura és környezete –, egy ritkán megmutatkozó, lényegi, félelmetes igazságot fed fel, egy széles értelemben vett világlátás sűrítménye.

A magányos alak fehér, poros úton áll, a kép közepét foglalja el. Mivel egyedül van, uralja a teret. Felemelt bal karjával mintha az utat mutatná, mint valami forgalomirányító, jóllehet nincs kinek, nincs milyen utat mutatni. Mindazonáltal a felemelt kar, ha nem is a bal, Itáliában is a fasiszta üdvözlés mozdulata volt, amit akár mechanikusan is ismételtetett valaki, politikai kontextuson kívül is, de a politikai asszociáció kikerülhetetlenül benne volt. A felemelt kar átlója párhuzamos a háttérben látható vulkánból kiáramló füsttel: a természet vak erői párhuzamosak a bolond ugyancsak vakon, bomlott elmével működtetett gesztusaival. Mindkettő egyaránt lehet végzetes és destruktív. Jobb kezében a férfi botot tart, ami ellenkező irányba mutat, lefelé és előre. Mindez sivatagos háttér előtt, amelynek jobb oldalán feketével festve a tenger víztömege látható, és ahol vázlatosan jelzett, a fehér bottal párhuzamos utak futnak egy házhoz, illetve a távolba. Ha meghosszabbítjuk a felemelt kar vonalát, és a botot tartó bal kar és a bot egyenesét, egy nagyjából egyenlő szárú háromszög két oldalát kapjuk, amelynek átfogóját a bal kéz ujjai és a jobb kézben tartott bot vége között húzhatjuk meg. Ez geometriai rendet, pontos arányokat jelez, és a vulkán háromszögét is egy rendszer részévé avatja, ha az ok és cél nélküli is – és éppen ez a képben rögzített felismerés. A tenger, sivatag, és a vulkán kietlen és néptelen terében emelkedő ház a kép bal oldalán a felemelt karú bolond vertikali-

Farkas István: A Szirakuzai bolond, 1930. Lemezpapír, tempera, 80 x 99 cm,
Magyar Nemzeti Galéria, ltsz. FEO 85.17 T

© Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

tását ismétli: a felemelt kar veszélyt is jelez, akár a vulkánból feltörő, vele párhuzamos füst, s a kettő együtt baljós vízióként jelenik meg.

Jóllehet a *Szirakuzai bolond*nak létező modellje volt, a figura erősen emlékeztet, talán szándékolatlanul, Mednyánszky késői, 1914-es *Önarcképére*. Ha a hasonlóság nem esetleges, aláhúzhatja a hangsúlyozott kapcsolatot a művész és a bolond – az udvari bolond – között, aki tréfáiban jelentések rétegeit rejtette el, mindent egyszerre több oldalról látott, kommunikációjában enigmatikus volt; s akinek az alakjában, akár csak funkciójában, elmosódott a határvonal a művész és az örült között. Ráadásul Shakespeare óta kérdés, nem a bolondé-e a tisztánlátás előjoga; nem a bölcsesség tűnik-e a többség számára bolondságnak. A *Szirakuzai bolond* – a magányos és zavarodott emberi lény az elhagyatott, sivatagos tájban – az 1950-es évek olyan egzisztencialista látomásait vetíti előre, mint például az ugyancsak reduktív nyelvet használó, és a cselekményt többször is sivatagba helyező Albert Camus-éit. Farkas a vulkánból feltörő füsttel és a bolond gesztusával a természet és az ember mélyeiből feltörő öntudatlan, potenciálisan démoni erőket vizualizál, jelenít meg, amelyek közeli katasztrófára figyelmeztetnek. A bolond előre lát és jelez dolgokat, amik a józan ész számára elképzelhetetlenek.

A *Szirakuzai bolond* Farkas első szigorúan komponált, ökonomikus, reduktív stílusban festett képe. Eltekintve néhány vízparti tájat ábrázoló festményétől, amelyek horizontján fény vibrál, Farkas drámai jelenetek szereplőit vitte képeire, akik vagy sorsdöntő pillanatokot élnek át, vagy néma tanúi valamely történésnek. A jelen pillanatait és eseményeit Farkas egy jövő perspektívájából látta, mint már múlt időt, s ez önmagában drámai töltést ad a festményeinek. Például az 1931-ben festett *Hölgy kesztyűvel. Z. (Zay) grófnő* a Farkas idős nőalakjaiban megidézett történelmi múlt idő emblematikus megjelenítése. Egy sor gondosan megmunkált, részletgazdag öltözék-kiegészítőt vonultat fel: brosztűt, tollal és fátyollal díszített kalapot, kesztyűt, finom művű fülbevalókat és szőrmét; a nő tartása egyenes, arckifejezése fegyelmezett, s az ebben kifejezett méltóság – neveltetés és kultúra összegzése – egy elmúlt korszak kísértetivé, vagy emlékévé teszi, egy olyan kor alakjává, amikor a kertben eltöltött idő a legtermészetesebben része volt az életvitelnek, amely, mint Farkas világosan látta, azzal a társadalmi osztállyal együtt, amelyhez tartozott, eltűnik. Számos festmény ábrázolja ezeket a saját elmúlásukból visszatekintő figurákat, de egyik sem jut el a korszak és a *condition humaine* olyan radikális, összefoglaló víziójához, mint a *Szirakuzai bolond*.